

TÖKÖLİ, İmre

İmre Tökölî'nin
1681 tarihli
istemâletnâmesi

Kalesi önünde İmre Tökölî'ye prenslik alâmetlerini verdi; IV. Mehmed'den de berat alınmıştı. Buna göre Orta Macar adıyla yeni bir devlet kuruluyor, bunun başına Orta Macar hâkimi unvanıyla Tökölî getiriliyordu. Aynı zamanda ona Macar soylularına hitaben on dört maddelik bir ahidnâme verilmişti. Burada Tökölî'nin ölmesi durumunda bütün Katolikler mirasın dışında bırakılıyor, vergi miktarı 40.000 kara kuruş olarak belirleniyor ve 1664 Vasvár Antlaşması'nın Macarlar'la ilişkili noktaları geçerli kabul ediliyordu. II. Viyana Kuşatması sırasında birkaç Macar aristokratın dışında herkes Tökölî'yi ve bu çerçevede Osmanlılar'ı destekledi. İmre Tökölî, Vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile Eszék'te (Osijek, bugünkü Hırvatistan) buluştu; kendisine Leh Kralı Jan Sobieski'nin ordusunun Viyana'ya yardım gitmesini önleme görevi verildi. Fakat bunu gerçekleştiremedi ve 26 Ağustos 1683'te Moravya'da yenilgiye uğradı.

Kutsal İttifak'ın gücüne güvenen Erdel Prensi Mihály Apafi, I. Leopold ile gizli antlaşma imzaladığı gibi İmre Tökölî aleyhinde hıyanet davası açtı ve Erdel'deki topraklarına el konuldu. Osmanlılar da onu savaşa ve yenilgiye yol açanlar arasında görüyordu. 15 Ekim 1685'te Serdar Şeytan İbrâhim Paşa'nın emriyle Varat (Várad) Beylerbeyi Ahmed Paşa kendisine yardım için gelen İmre Tökölî'yi yakalattı. Osmanlılar, onun Habsburg İmparatorluğu'na teslim edilmesiyle daha kabul edilebilir barış şartlarını içeren bir antlaşmanın yapılabileceğini düşünüyordu, ancak bu mümkün olmadı. Esir alındığı haberinin ulaşmasıyla beraber İmre Tökölî'nin eşi Ilona Zrínyi'nin savunduğu Munkács (Munkács, bugünkü Ukrayna) Kalesi'nin dışında bütün kale ve şehirler teslim oldu, Kuruzlar'ın çoğunluğu Habsburg ordusunda Macaristan'ın Osmanlılar'dan geri alınması için savaşmaya başladı. İmre Tökölî 2 Ocak 1686'da Belgrad'da serbest bırakıldığında Orta Macar Krallığı artık ortadan kalkmıştı. Bundan sonra Osmanlı ordusunun Macaristan'da giriştiği bazı askerî harekâtlarda bulundu. Kendisine sadık kalan Kuruz askerleriyle birlikte 1689'da Osmanlılar'a karşı Vidin'de ayaklanan Bulgar isyanını bastırdı.

15 Nisan 1690'da Erdel Prensi Mihály Apafi'nin ölümü üzerine II. Süleyman, Tökölî'yi onun yerine tayin ettirdi (8-17 Haziran). Hemen ardından 15.000 kişilik Osmanlı, Eflak ve Kuruz askerleriyle 21 Ağustos'ta Erdelli Habsburg ordularına arkadan saldırarak Zernyest (Zârneşti, bugünkü Romanya) savaşında onları yenilgiye uğrattı. Ludwig von Baden'in ordularının yaklaştığı haber alınınca ekimin sonlarına doğru Eflak'a çekildi. Haziran 1697'de II. Mustafa'nın Macaristan'a yönelik başlattığı yeni sefer sırasında Yukarı Tisza topraklarında Habsburglar'a karşı isyan çıkarmakla görevlendirildi. Fakat Hegyalja'daki Kuruz ayaklanması kanlı bir şekilde bastırıldı. Tökölî, Elmas Mehmed Paşa'nın hayatını kaybettiği 11 Eylül 1697 tarihli Zenta yenilgisinde Osmanlı ordusunda yer aldı. Zenta mağlûbiyetinden sonra İstanbul'a geldi, kendisine Haliç'te Fener tarafında bir konak tahsis edildi. Karlofça Antlaşması'nın ardından İzmit'e Çiçekli çayıra nakledildi (1701). 13 Eylül 1705'te burada öldü ve bir Ermeni mezarlığına defnedildi. 1906'da kemikleri vasiyeti gereği Késmárk'ta anavatanının yeni Evangelik kilisesine gömüldü. Ölümünün 300. yıl dönümünde adı İzmit'teki bir sokağa verildi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Nâme-i Hümâyün Defteri, nr. 5, s. 101-104, 347-352; Defterdar San Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâiyât (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara

1995, s. 124-126, 134-135, 141, 151, 381-384, 423, 720; Silâhdar, Târih, I, 741-743; II, 525, 540, 549; G. Pray, Epistolae Procerum Regni Hungariae, Posonii 1806, III, 476-479; D. Angyal, Késmárki Thököly Imre (1657-1705), Budapest 1888-89, I-II; Ahmed Refik [Altınay], Türk Hizmetinde Kural Tökölî Imre (1683-1705), İstanbul 1932; L. Benczedi (Szerk.), A Thököly-felkelés és kora, Budapest 1983; S. Papp, "Ottoman Accounts of the Hungarian Movements against the Habsburgs at the Turn of the 17th and the 18th Centuries", *Frontiers of Ottoman Studies* (ed. C. Imber v.dgr.), London 2005, II, 37-48; I. Seres, Thököly Imre és Törökország: Imre Thököly ve Türkiye, Budapest 2006, s. 278-289; J. János Varga, Válaszúton: Thököly Imre és Magyarorszag 1682-1684-ben, Budapest 2007; Halil Edhem [Eldem], "Kara Mustafa Paşa'nın Sopron Şehri Ahâlisine Beyânname-i", *TOEM*, III/15 (1328), s. 925-926; Z. Veselá-Prenoslóvá, "Quelques chartes turques concernant la correspondance de la porte sublimée avec Imre Thököly", *Ar.O.*, XXIX (1961), s. 546-574; R. Várkonyi Ágnes, "Thököly politikája és Magyarorszag esélyei a hatalmi átrendeződés korában", *Hadtörténelmi Közlemények*, CXVIII/5, Budapest 2005, s. 363-399.

 SANDOR PAPP

TÖRE, Abdülkadir

(1873-1946)

Türk mûsiki nazariyatçısı,
hoca ve bestekâr.

Doğu Türkistan'da Kâşgar'da doğdu. Babası, Kâşgar Emîri Muhammed Yâkub Han'ın yeğeni ilim ve siyaset adamı Yâkub Han'dır. Babasının elçi olarak İstanbul'da bulunduğu sırada dünyaya geldi. Beş yaşlarında iken annesiyle birlikte gittikleri İstanbul'da bir süre Cerrahpaşa Camii sokağında oturduktan sonra tekrar Kâşgar'a döndüler. Kâşgar'ın Çinliler tarafından işgal edilmesi üzerine ailesi Keşmir'de Srinagar'a geçti. Burada aldığı özel derslerle öğrenimine başlayan Abdülkadir bu ülkenin iklim şartlarına uyum sağlayamadığı için dört yıl sonra annesiyle birlikte İstanbul'a dönerek eski evlerinde ikâmete devam ettiler. Aksaray'da ilk öğrenimini tamamlamasının ardından Yusuf Paşa Rüşdiyesi ve Dâvud Paşa İdâdisi'nden mezun oldu. Ünlü tarihçi Abdurrahman Şeref Bey'in müdürlüğü zamanında Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de iki yıl okuduysa da mektebi bitiremedi. 1891 ve 1894 yıllarında babasının kabrini ziyaret için Hindistan'a gitti. Abdülkadir'in Dahiliye Nezâreti Mektûbi Kalemî'nde başlayan memuriyeti Hariciye Nezâreti Müracaat ve Tahrîriyyât-ı Hâriciye Kalemî'ndeki mümeyyizlik göreviyle devam etti ve bu görevden emekliye ayrıldı. 27 Ağustos

1946'da Cerrahpaşa'daki evinde vefat etti, Eyüpsultan sırtlarındaki aile kabristanında annesinin ve kardeşinin yanına defnedildi.

Türk müzikisi nazariyatı konusunda yaptığı çalışmaların yanı sıra yetiştirdiği talebeler ve bestelediği eserlerle tanınan Abdülkadir Töre ilk müzik derslerine on iki yaşlarında başlamış, Kanûnî Hüseyin Hâlid Bey'den kanun ve usul dersleri almış, 1899'da Kemânî Tatyos Efendi ve 1908'e kadar Kemânî Kırkor Efendi'den keman dersleri görmüştür. Bu arada neyzen Kırkor'dan ney ve Albert Braun'dan Batı tarzı keman öğrenmiş, sonuçta keman sazında karar kılarak bundan sonraki müzik çalışmalarını kendi başına sürdürmüştür. Ayrıca Seyyid Nizam Dergâhı zâkirbaşı ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii müezzini Cerrah Fehmi Efendi'den yetmiş kadar durak ve 200 kadar ilâhinin yanı sıra usul ve makam; Durakçı Hacı Nâfiz Bey'den pek çok durak ve ilâhi; Hacı Kirâmî Efendi'den fasıllar meşkederek zâkirlik ve hânenelik sahasında da kendini yetiştirmiştir. Hâliyye tarikatı şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'ye itisap eden, aynı zamanda Şâbâniyye muhibbi olan Abdülkadir Töre, Nakşibendî ve Bektaşî tekkelerine devam ederek tasavvufî sahada söz sahibi olmuştur.

1914'te açılan Dârülbendâ'yi'nin Şark Müzikisi Bölümü'nün ilmi heyetinde yer almış, müzik nazariyatı hocalığı yapmış ve Tanbûrî Cemil'in vefatı üzerine (1916) aynı kurumda sersâzende görevine getirilmiştir. İstanbul'da bir konservatuvarın açılmasının gerekliliğini dile getiren ilk sanat adamlarındandır. Böyle bir okulun açılması için 1916 yılı başlarında Maarif Nezâreti'ne yazdığı lâyihanın bir süre sonra gündeme gelmesi üzerine Dârülelhan'ın açılmasına karar verilmiş, teşkil edilen ilmi heyette kendisi de yer almış, bu kurumda nazariyat hocası ve kemânî olarak görev yapmıştır. 1918-1927 yılları arasında Cerrahpaşa'daki evinde Gülşen-i Müzik Mektebi adıyla açtığı okulda pek çok talebe yetiştirmiş, çoğunluğu hayır cemiyetleri yararına otuz kişilik toplulukla verilen konserler büyük ilgi uyandırmıştır. Hüseyin Sadeddin Arel'in arzusuyla İstanbul Belediye Konservatuvarı tarafından 20 Haziran 1946'da yapılan jübilesinden sonra orta dereceli okulların müzik müfettişliği görevinde de bulunan Abdülkadir Töre'nin son resmî görevi Dârüşşafaka Lisesi'ndeki müzik hocalığıdır.

Sanat hayatının büyük bir bölümünü müzik nazariyatı çalışmalarına ayıran Töre,

Abdülkadir
Töre

re, *Usûl-i Ta'lim-i Kemân* adıyla bir keman metodu yayımlamıştır (İstanbul 1329, 1339). Talebesi M. Ekrem Hulûsi Karadeniz'le birlikte hazırlamaya başladığı "Esâsât-ı Müsikiyye ve Türk Müsikisinde Terakkî ve Tekâmül" adlı eseri ise neşredilememiştir. Türk müzikisinin fizik ve matematik esasları ve kırk bir aralıklı dizi esasına dayanan ve usuller ve makamlar hakkında geniş bilgilerin yer aldığı eser, kendisinin vefatından sonra onun planına uygun olarak Ekrem Karadeniz tarafından 1965 yılında tamamlanmışsa da ancak 1983'te *Türk Müsikisinin Nazariye ve Esasları* adıyla Ankara'da yayımlanabilmiştir. Karadeniz, Abdülkadir Töre'ye ithaf ettiği bu çalışmanın önsözünde eseri hocasının kitabından edindiği bilgilerle hazırladığını ve özünün de ona ait olduğunu belirtmektedir. Abdülkadir Töre ayrıca uzun müzik çalışmaları süresince oldukça zengin bir nota koleksiyonu meydana getirmiştir. Türk müzikisinin dinî, din dışı ve klasik formlarında pek çok eserinin bulunduğu bu koleksiyon M. Ekrem Karadeniz'e intikal etmiş, onun da vefatından sonra ailesi tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır. Koleksiyondaki dinî eserlerin bir kısmı Ali Rıza Şengel'in koleksiyonuyla birleştirilerek dokuz cilt halinde Kubealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı tarafından yayımlanmıştır (*Türk Müsikisi Klâsikleri İlahiler*, nşr. Yusuf Ömürlü, V-IX, İstanbul 1984-1996). Bu yayında kendi bestelerinden yirmi ilâhinin notası da yer almaktadır.

Mehmed Âkif Ersoy'un yazdığı İstiklâl Marşı'nı besteleyenler arasında yer alan Töre, ilâhi, durak, peşrev, saz semâisi, beste, semâi, oyun havası, ninni ve şarkı formlarında 200'den fazla eser bestelemişse de bu çalışmalarla Türk müzikisi repertuarında pek yaygınlık kazanmamıştır (102 eserinin listesi için bk. Öztuna, II, 401-403). Onun şevkutarab faslı son derece başarı-

lı bulunmuş, fasıldaki şarkıları bu formun en güzel örnekleri arasında gösterilmiştir. Abdülkadir Töre yetiştirdiği talebelerle de ün kazanmış, talebelerinin kısa zamanda ve kolayca öğrenmelerini sağlamak amacıyla kendine ait pratik metotlar geliştirmiştir. Eser öğreniminde usul vurmanın vazgeçilmez olduğu üzerinde büyük hassasiyet göstermiş, fasıllarda pest akordu değil daima şah ve mansur akortları tercih etmiştir. Tarih boyunca herhangi bir usule bağlı kalmadan serbest şekilde icra edilen durakların son zamanlardaki bazı nota neşriyatında usullere sokularak yayımlanmasına üzüldüğünü, tanıdığı üstatların hiçbirinde böyle bir tavır görmediğini ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 27-29; Mustafa Rona, *20. Yüzyıl Türk Müsikisi*, İstanbul 1970, s. 171-174; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Müsikisinin Nazariye ve Esasları*, Ankara, ts. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları), s. XIII-XIV; Töre, *İlahiler*, Mustafa Tahralı ve Yusuf Ömürlü'nün takdimi, V, 3-5; Özalp, *Türk Müsikisi Tarihi*, II, 119-122; Hüsnü Tüzüner, "Abdülkadir Töre Gülşen-i Müzik Mektebi ve Hatıralarım", *TMD*, sy. 19 (1949), s. 7, 22; sy. 20, s. 6; Şevki Muhiddin Çanga, "Gülşen-i Müzik Mektebi Hatıralarım", *MM*, sy. 41 (1985), s. 10-13; Necdet Revi, "Seyyid Abdülkadir Töre ve Birkaç Hatıram", a.e., sy. 429 (1990), s. 9-11; Öztuna, *BTMA*, II, 401-403; Nuri Özcan, "Karadeniz, M. Ekrem Hulûsi", *DA*, XXIV, 390-391.

NURİ ÖZCAN

TÖVBE

(التوبة)

Günahtan dönüp

Allah'a yönelme anlamında terim.

Arapça'da **tevbe** (**tevb**, **metâb**) "geri dönmek, rücû etmek, dönüş yapmak" anlamındadır ve "dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme" biçiminde tanımlanır. Tövbe kavramı Allah'a nisbet edildiğinde "kulun tövbesini kabul edip lutf ve ihsanıyla ona yönelmesi" mânâsına gelir (Zeccâc, s. 61-62; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr*, s. 84). Kişilerin birbirine karşı yaptıkları hatalı davranışlardan dönmesi için **avf** (**af**) ve **i'tizâr** (özür dileme) kelimeleri kullanılır (krş. *et-Tevbe* 9/94; en-Nûr 24/22).

Kur'ân-ı Kerîm'de tövbe kavramı seksen sekiz yerde geçmekte, otuz beş yerde Allah'a, diğerlerinde insanlara nisbet edilmektedir (M. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "tvb" md.). Naslarda tövbenin ve anlam yakınlığı içinde bulunduğu "rücû, inâbe, evbe, gufrân" ve af kavramlarının kullanılışı göz önünde bulundurulduğunda töv-